

m. D. S. B.

Kort Beskrifning

Om

Aspens Egenskaper och

Syfta,

Ö Den Allmänna Hushållningen.

Med Wederbörandes Tillstånd /

Under

Oeconomiae PROFESSORENS, Kongl. Svenska
Wetenskaps Academiens, och Upsala Wetenskaps
Societetens **L E D A M D E S** /

Mr. PEHR KALMS

Inseende,

Uti et Academiskt Försök framgifwen och Allmän
granskning underställd

Uf

ARVID MENNANDER, Jonæ Son

Satacundensis.

Ö ÅBO Academiens Öfre Läro-Sal för Middagen

den 27. Junii År 1759.

Utho, Tryckt hos Directeuren och Kongl. Boktr. i Star-
stendömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kongl. Maj:ts
Tro Man och Biskop

Öfwer

Åbo Stift,

Denna Kongl. Academiens Högkanssenliga Pro-Canceller,
Samt

Ledamot af Kongl. Swenska Wetenskaps Academien
Den Högwördigste Herren/

Herr DOCT. CARL
FRIDERIC
MENNANDER,

Min Höggunstigste Befordrare.

Af Högwördigste Herr Biskopens Widberömda
och Wärdaste namn jag wägar låna glans och
förswär til et omogit snille alster, är wäl en större
djerfhet, än min spåda Tungua och wacklande Sje-
der den samma tillfyllest enskilla kan. Min ringhet har och
derföre wäl påmint mig, at ej med desse ohjssade Blad träs-
da fram för Högwördigste Herr Biskopens Högtuppljsta G-
god: Flera andra orsaker hafwa och welat hålla mig tillbaka
ifrån

ifrån et så djerst företagande. Dock har i förtrostan på den obekrifveliga höga ynnest, hwar med Högwördigste Herr Biskopen städse behagat omsatta alla dem, som sig om nyttiga Wetenskaper winlägga, jag håldre welat betjena mig af detta gifna tillfället, än aldeles å sido sätta min djupaste wördnads betyngande. Högwördigste Herr Biskopens, tid efter annan es mot mig och hela mit Faders-hus, ertedde wålgjörningar, åro långt flere och större, än at de af mig tillsyllest beprisas, mycket mindre i sselfwa wercket på något sätt wedergållas kunde: Blotta åtanckan af dem upwåcker hos mig den wördnad, som försätter min swaga Tale-gåfwa i oskick, och nödgår mig at aldeles stadna i en tyst förundran och håpenhet. At fördenstul Högwördigste Herr Biskopen tåcktes med blidt anlete anse dessa magra Blad, hwilcka min darrande Hand, så som et ringa wedermåle af den högsta erkånsla, har wågat i djupaste ödmjukhet Högwördigste Herr Biskopen upoffra, och låta dem uttolcka den wördnad som för Högwördigste Herr Biskopen jag hysar, och til min Graf hysa skall, är hwad jag i lika ödmjukhet anhåller om. Men hwad jag förmår, skall jag aldrig underlåta at wårckställa, som är at utan återwåndo anropa Den Aldra Högsta om Högwördigste Herr Biskopens beståndiga sällhet och grönskande wålmåga. Framhårdar med djupaste wördnad

Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellarens

Allerödmjukaste tjenare,
ARVID J. MENNANDER.

Proffsten och Kyrckjoherden öfwer Ikalis Församling/

Den Högårewordige och Högälärde Serren,
Herr JOHAN ROTHOVIVS,

Min Högårade Kårafte Herr Morbroder.

Kyrckjoherden öfwer Sâxmåki Församling/
Wålårewordige och Högälärde Serren,
Herr CARL ROTHOVIVS,

Min Gunstige Herr Morbroder.

Capellanen wid Pålkåne Församling/
Årewordige och Högwållårde Serren,
Herr ANDREAS MENNANDER,

Min Högårade Herr Farbroder.

Capellanen wid Ikalis Församling/
Årewordige och Högwållårde Serren,
Herr ELIAS FONSELIUS,

Min i Morbroders ställe wordade Gynnare.

Sdra, Mine Högårade Herrar och Wålgygnare, margfalliga mig Wålård ifrån min spåda ungdom befråmja welat, hafwa förord med Edra Wittra och Wårda Rånn beprnda vågat. Uptagen förden mōnlåsa förehafrwande; ty min affigt har dårmed warit ingen annan, och ofdrånderliga wordnad, som mit tackfamma finne stådse hjer och tilåsa skall. Jag skall ej heller underlåta, at sända trågna och iftiga bōner nåma och Hederwårda Anhdriga, med all Andelig och Lekammelig wål-

Mine Högårade H:re

Edmunkaste
ARVID J.

Proffsten och Kyrckioherden öfwer Pälkåne För-
samling /

Den Högårewördige och Hög lärde Herren,

Herr GUSTAV ROTHUVIUS,

Min Gunstige Herr Nörbroder.

Regements-Commissarien wid Nylands- och Tava-
stehus-Läns Dragoune Regemente /
Adel och Högachtad

Herr ENOCH NAUCLEER;

Min Synnerlige Wälghynnare.

Capellanen wid Wesilax Moder-Kyrckio Församling
Årewördige och Högwällärde Herren,

Herr JEREMIAS WALLENIUS,

Min Högårade Herr Swåger.

Comministeren wid Tammela Församling /
Årewördige och Högwällärde Herren,

Herr JOHAN BORENIUS,

Min Högårade Herr Swåger.

ertedde wälghärningar, samt den besynnerliga ömhet, hwarmed I Min
sakat, at jag Detta omogna Academiska Arbete, Eder tillskrifwa och
full, Mine Högårade Herrar och Wälghynnare, ei ogunstigt detta mitt
än at jag dy medelst skulle offentligen ådagalägga den brinnande årkånsla
swarta mulnen, för Eder, Mine Högårade Herrar och Wälghynnare, hy
til den Allswåldiga Gudens, at Han wårdes bekrönng Eder och Edra För-
signelse. Framhårdar med ödmjuk tilgifwenhet

rars och Wälghynnarens

tenare,

MENNÄNDER. I. OIVRA

Kyrcksoberden wid Urdjala församling /

Wälårewördige och Höglärde Herren,

Herr JONAS
MENNANDER,

Min Huldaste Fader.

A ofta jag för mig til sinnes den oskrifneliga ömhet och kärlek, hwar med I, min Huldaste Fader, istän min Gudslofsund, hafwen sökt til at befordra min Timmeliga och Ewiga Lycksalighet, samt de många dryga omkostnader, som I för min wäl färd hafwen hållit utsparde; så ofta finner jag och, at jag wore en tung Jordens börda, ja den otacksammaste, derest jag för sådant ej på något sätt skulle söka at wisa min Skyldigaste tacksamhet och årtänsla. Men jag beklagar, at min illa skarne Fieder och darrande Hand ej förmå så affskiltra desse min Huldaste Faders många ja oräkneliga wälgärningar, som sig borde, och min innerliga önskan wore. Min staplande Tungua är och nu, då jag ihjelsattes med at beprifa min Huldaste Faders myckna godhet, helt oförmodgen til at med tjenliga ord förtlara mine inre rörelser. Gårdenstul beder jag ödmjukast, at I, min Huldaste Fader, anseen wilkan för hieswa wärcker, och uptagen detta lilla snille Foster såsom et prof af Eder godhet och en wälment told af mitt tacksamma sinne. Allmachten upfylle all min brist med en rik och ynnig wälsignelse! Han styrcke mine Huldaste Föräldrars krafter uti Eder annalkande Alderdom, förlänge Eder lefnads Dagar, både mig och mine käre Syskon til högt etterlängtd hugnad och undersidd, och efter fulländad lyckelig Jordis wandel, bekröne Eder med Härlighetens oförwanskelige Krona. Således önskar och beder den, som med all uptänckelig wördnad in til sin Graf framhårdar

Min Huldaste Faders

ödmjuk: lydigste Son,

ARVID J. MENNANDER.

J. J. VI.

N en uppå Naturkunnigheten sig grundande Hushållning, är, näst Guds wälsignelse, et af de fornämsta och måst bidragande medel til et Samhälles eller Folcks timmeliga lycksalighet, låter wäl ingen, utan at göra wäld uppå sin egen öfwertygelse, kunna neka. Ty så lyckeligt et Land och Rike är, hwilcket den Allwise Skaparen har täckts utswra med hwarjehanda Natursens Förmoner, så uselt och olyckeligt är det deremot, om der saknas en rättkaffens och på richtig fot stäld Hushållning. Then Högsta Försynen har ju med alt det, som Han skapade, et dubbelt ändamål påsyftadt: nämligen sin härliga Maj:ts uppenbarande och Creatures lycksalighet. Mennisthan såsom det tidlaste af alla sina synliga skapade Creatur, then Han ock begåfwade med en förnuftig Anda, lämnade han en frij förvaltning, af alla dessa skatter, såsom man kan se af Gen. 1. 28. 29. 30. thesfore åligger och henna, såsom den hwilckens lycksalighet förnämligast blifwit påsyftad, til at näst Guds kundskap, förskaffa sig Creatures nödwändiga kannedom, ty denna förutan, kan ingenthera af Skapelsens ändamål winnas. Denna Guds Skapade Creaturs kannedom, samt deras tilbörliga bruk och nyttjande, utgöra en rättkaffens god Hushållning; och hwarest denne grönskas eller skär i flor, thet må ock alle andre slögder och wetenskaper wäl. Til at winna detta högst angelagna ändamål,
A har

har vår nådiga Höga Öfverhet nådigst behagat stadga och förordna, at bland annat, äfwen Botaniken eller Orta Kundskapen, såsom en Landt-Hushållningens förnämsta grundpelare, och economien, såsom den uppå hvilcken et Samhälles välstånd sig måst grundar, wid alla Lärosäten öfver hela Riket, den Studerande Ungdomen til upbyggelse föreställas skall, på det de sedan, under hemma warelse, och i synnerhet, när the blifwit sina egna Hushållare, måtte kunna wisa sina Landsmän nyttan af en rättskaffens Hushållning, samt föregå dem härutinnan med et godt exempel. Och emedan vår nådiga Öfverhet jämwäl lämnat hwar ock en undersäte frihet, til at i underdånighet framföra, hwad han säge lända til Allmänhetens nytta och wälfärd; Så har ock jag, af en lär undersätelig plicht drifwen, uti detta mit första Academiska förfök til det Allmännas tjenst framgiffwa welat en kort beskrifning, af hwad jag, anten af egna Rön, eller af andra Lärda Mäns Skrifter samlat: Om Aspeträdets egenheter och mångfalliga nytta uti den Allmänna Hushållningen. Bewägne Läsare, anse mitt menlösa upfat med et mildt omdömmen, och uptag gunstigt hwad min späda fieder frambringa kunnat.

§. 2.

Förman jag skrider til sjelfwa afhandlingen, så tyckes det vara nödigt, at först wid handen gifwa de namn, med hwilcka detta Träd uti vårt kära Fädernesland i allmänhet kalladt warder, m. m.

Uti Herr Archiatern och Riddaren LINNÆ *Flora Svecica* 2:dra Edit. igenfinnes hon under N:o 909, (och uti den första N:o 819.) hwarest hon får namn af *populus (tremula) foliis subrotundis dentato angulatis utrinque glabris.* Af *Casp. Bauh.* i des *pinax* p 429 och ättskillige andre Örte Scribenter heter hon *Populus, tremula*; af fömlike åter kallas hon *Populus Lybica*, De Swenska kalla henne *Asp*, Finnarne *Sapa*, Lappar:

Lapparna Supp, Dyfkarna Die Espe, Fransoserna Trem-
ble, Engelsmännerna Asp eller Aspentree, Danskarna Esp,
Polackarne Osna, Osizyna.

Utom denna, finnes jämväl tvenne andra species af
detta Trädslaget uti bemålte Archiat. LINNÆI Flora nämde;
såsom wid N:o 910. Populus (nigra) foliis deltoïdibus a-
cumïnatis ferratis, och wid N:o 911. Populus (alba) foliis
subrotundis dentato angulatis subtus tomentosis. Men som
dessa intet finnes inom vårt kära Finland, utan allenast på
samliga Orter i Sverige, hwarest den förre blifwit kallad
Flog-Träd eller Poppel Bjhl, och den sednare Poppel-Träd;
så går jag ock dem såsom intet hörande til mit ämne, i stilhet
förbi, tillika med flere arter af Asp, som finnas hos Utlännin-
gen.

Med vår Asss Botaniska description eller beskrifning
behöfwer jag ej uppehålla mig, emedan den förut til Blomma,
Stam, Löf och andra delar af Botanicis är nog tillräckeligen
beskrifwen, och dessutom hos oss det minsta Barn wet hvad
med Asp förstås; utan skrider jag strart til at tala om en och
annan des egenkap, och i synnerhe om des margfalliga nytta
i det allmänna lefwernet.

Asp, (Populus tremula) wäxer will uti största delen af
Europa, samt i Norra delen af Asien och America. Hon
har den synnerlige egenkapen den tiden af året hon har Löf,
at om det är så luget i Luften, at man ej en gång kan se
en Fjeder röras af Wädrret, äro dock dennas Löf uti et dat-
rande och rörelse, hwadan hon på Latin fått til namn Popu-
lus tremula, och af Fransoserna Tremble; och hwadan man
säger i et Ordspåk eller liknelse wis, hon darrar som et
Asplöf, om en Människa som själsfvar ock darrar starkt, det
må då skje af hwad orsak som hålst. Äfwen är det besynnerligt
med Asp, at hon tager til godo måst allehanda Jordarter til sit
Boställe: man ser henne wäxa nästan lika fradigt i torr som wät
Jord,

Jord, ja uppå magra Sandbackar och Bergshällor, dereft at-
 tenast är et quarters Jord, och ofta mindre: ofta finner man
 den wåra i springor på höga Berg och Hällor, dereft ibland är
 så godt som ingen Jord, så at man har orsak at undra, hwar-
 dan den der tager sin föda: Hon tyckes altså af den Stora
 Skaparen äfwen wara tillämnad, at göra sådana kala och ba-
 ra Berg nyttige; det är wist, at hon på sådana magra ställen
 ej himmer til någon högd; men så gifwer hon dock äfwen der
 en ymnighet Löf tjenlige til et begärligt Foder för Boskapen.
 Hon skuter ingen Hjert-ret perpendiculart in uti Marcken,
 utan alla hennes Rötter löpa horizontelt, och det til en ganska
 stor widd; Ty jag hafwer sedt, at en Asp af en medelmättig
 Timmer-stocks tjocklek, utspridt sina Rötter til 3 a 4 Sam-
 nars distans på hwarje sida ifrån hellska Stammen, och tyckes
 detta bidraga mycket der til, at hon så wäl som något an-
 nat Trä, kan stå sig emot Stormwädrets häftighet, som
 henne swära, i synnerhet på flacka Fält och Bergshällor, an-
 fätter. Men ehuru detta Trä måstedels håller sig til torra
 och magra Platser, så tyckes dock litet däfwiiga ställen wara
 henne kårast: Om Jordmån icke är alt för usel, och emot
 hennes Natur, så wärer hon ganska fort både til högd och
 tjocklek, och kan man efter 5 a 6 År, betjena sig af dem
 til åtskilliga tarfwer uti Hushället, hwar om widare nedanföre
 ordas skall.

§. 3.

Shurwål Asp förachtas af mången oförståndig, så är hon
 dock et ganska godt och nyttigt Trä, och kan en god
 Hushållare använda henne på mångfalligt sätt sig til
 fördel. Jag wäl derföre först orda om den nytta man i Hus-
 hållet kan hafwa af des Stam och Bål. Det är wäl sant,
 at Asp intet är synnerligt til brånle; ty hon sprakar i Elden
 och gifwer ringa wärma ifrån sig: men så är hon dock tjenlig
 til

til hvarjehanda Svarfware arbeten; såsom Fat, Skålar och
 Tallricar. Til Tunnor, Blinnsat, Limbar, Sülbyttor, Span-
 nor, Klöfsjadlar, Mjölckfåril, Tråg, Kar och Glasfor, ja ock
 til Bjelckar uti Bonda Hus och Källare. Til Humlegårds
 Stånger, Takwed, Tunneband och Gårdesgårds Erinne.
 För Bildhuggare är Aspen för sin behageliga hwithet skull
 den tjenligaste och bästa, warandes näppeligen något Trå,
 som i hwithet öfvergår henne; Uti Engeland betjena de sig til
 Gålf uti Stugor och Kamrar af denna, och de 2 ne andra
 förenämde arter ellere species af Asp, (Populas) emedan så-
 dana Gålf kunna hållas otroligen hwita, då de rått ansas
 och wårdas. Jämwäl är hon skön til Skoflackar, Tråffor,
 Öbrar, Fönsterpåster och annan innanrede uti Hus: Til tim-
 ringar under Såg- och Mjöl-qvarnar samt Watudammar,
 kan hon ock med särdeles fördel brukas; ty erfarenheten wisar
 det, at hon af alla Trådslag är det waraktigaste uti Watn.
 Men til Brunstimmer doger hon alsintet, af orsak at hon gör
 Watnet illa stinckande och grumligt igenom den myckna Må-
 sa, som sätter sig på henne, när hon kommer at stå uti eller un-
 der Watnet. Somliga berättä, at waraktigare Trå til
 Bjelckar uti Källare än Asp skall ej någon kunna begjåra.
 Se Dahlm: Landt: p 53. Utomlands, och i synnerhet uti
 Nörrige, ser man rått ansenliga stora Stogor af bara Asp up-
 timrade. Uti Ryssland finner man ibland hela stora Broar
 öfver Klar och små Esfwar af bara Asp gjorda; dock är at
 märcka, at de på sådana Orter ej hafwa tillgång på något
 annat Tråd. Af Tran, som omgifwer Aspen, gjøres ock mycket
 beqvåma och nåtta Rese-Kister, Wanner, Askar, Gåll, och
 Sichtkarmar, Hattfoder, Ljuslådor, med mera, hwilcke äro o-
 förfikneligen lätta och täcka til utsende. Likaledes gjøres af
 samma Tra half Alns breda löter eller peripherie för de
 Kärhjul, med hwilcke man på somliga Orter brukar draga
 i hop Hög med em Sommaren på Wässar och sancka Ångar,
 emedan

emedan dessa lätta och breda Löter hindra, at Kärnhjulen ej sincka djupt i Måsan. Se Profess: KALMS Amer: Resa T. 1. p. 3.

Men de Asspar, som til alt detta skola användas, böra intet vara Omviftige eller krockige, utan hafwa släta långa och raka Stammar. Til Bryggekär eller Koster, Baktråg, Skoflar, Näffsfasta, Brödspadar och Bräder, är Aspen för sin synnerliga lätthet fram för andra tjenligast och måst brukelig. Jämväl til Krubbor eller Hoar uti Stall och Fåhus, til Båtar och Skestockar, hwilcka sidstnämde, ehuru the äro mycket äfventyrlige för en owan at ro med, äro dock för dem mycket tjenlige och behändige, som äro wane at handtera dem, och som hafwa flere när in til hwaran liggande Inssjör at fiska uti; ty en sådan Skestock, som kan bära til 8 a 9 Personer, kan af en Karl med ringa möda och utan särdeles swårighet ifrån den ena Inssjön släpas til den andra. Desse gjöres på et besynnerligt sätt: nämligen man tager en Asp, som hafwer en tjock slät och rak Stam, tåler af Utan på Södra eller Buk sidan af Trådet til ungefär en god tvårs Hands bredd, sedan Håtkar eller hugger man ut Kärnan med en tvårbetad Ora (then Finnarne kalla Telfo) så noga, at hwarcken på sidorna eller botten lännes mera qwart än blotta Utan. och när detta är gjordt, tvingar man Bräddarna eller Sidorna ifrån hwar an med starka Gran-bågar, hwilcka ställas eller slås fast tvårs öfwer lika som på en Båt, at hon blifwer bukiger midt på ungefär som en Båt, eller den hon likast är, en af et Tråd uthålekad Fiff Sump. Dock böra begge Andarna, för än uthålekningen sker, smedas, wäl tjäras och med Järn band förses, at de intet skola spricka. Til Gjårdse är Aspen den tjenligaste och bästa; ty hon klyfves wäl, och ligger intet så swårt eller tungt på Störarna som andra til Gjårdse brukelige Trån, hwar af ock händer, at en Gjårdsgård som blifwit upfatt af Gjårdsen utaf Asp, står uti par Mans Alder, ja 4 a 5 gångor

gångor så länge som en annan af Furu eller Gran. Här af hafwa och Fimarna tagit sig et Ordspråk: Cusinen witta, Catawainen Sejwäs ja Sapanen Ajdas, ne pitawät Mjeben Tjän, Det är, Gran-widja, En-Stör och Asp-Gjårdsel de wara en Mans Gilder. Doch bör all den Asp som til Gjårdsel-fång brukas skall, om Wären uti säsive tiden fallas, samt så stå uppå Marcken tills Barcken börjar at sself mant affalla; ty då blifwer hon lätt och fast mera hård än något annat Trä. jämför MENTZERS bihang p. 8. If Asp gjöres och de dogeligaste och bästa Fiädrar til Giller, emedan hon för sin spånstighet intet gjärna släpper. Den rutna torra Aspen kan brukas för Tunder, och är hon lika Eldfångig som den ordinaira Tunder Swampen, hwilcken wärew på gamla stora Björckar. Askan af Asp säges wara mycket begjärlig på Glasbrukena, och skall deraf kunna tilwärcas rätt skönt och hwitt Glas.

§. 4.

As hafwa uti föregående §. 3. hört och anmärckt Asperträdets besmyrkeligaste egenheter, och den mångfalliga nytta som en god Hushållare kan göra sig af sselfwa Stammen; nu wela wi åter korteligen anföra de Förmåner, som man kan hafwa af des Barck, East, och Knoppar. Swad Barcken beträffar, så är det allmänt bekant, at den med Fördel kan brukas til Bockaps Föda om Winteren, allenast man strykt om Hösten wänjer Creaturen der wid. Doch böra de Aspar, hwilckas Barck man här til nytta wil, fallas om Hösten uti September eller October Månader; ty Barcken af Winter hygge är långt segare och bästare, och wil derföre Bockapen intet gjärna gå på henne, utan i största hungers nöd. Barcken bör skifwas uti tunna och korta Skifwor, samt så stå uti en Vät Rörg eller något annat Röril, i et warmt Num, några Timmars tid innan den gifwes åt Bockapen, ty derigenom blifwer hon mjukare och för Bockapen mera behagelig.

fig. Jag har self sedt, har ock af andra, som mera hast tilsfalle til at lägga Handen wid Bostaps Skjotseln, hört berättas, at denna uppa förenämde sätt handterade Aspe Barcken, ätes med större begjår af Bostapen, än grof Halm och illa bergat eller förskjämt Hø, är ock för dem långt hellsammare, ty denna Barcken tienar för Bostapen til purgans; samt dödar och fördrifwer Matkar, som efter wåta Conrrar i synnerhet plåga beswåra Fåren inwärtas, om den med påstånck starkt Callaka gifwes dem til at åta. Dock bör man akta, at man intet låter Fåren få ofta, ej heller mycket i sänder af detta Fodret, ty hwar detta skjer, så säges de blifwa gles- och stråf Ulliga, samt ådraga sig Skabb, som ej står så lätt til at bota. Gættar gnaga Asp Barcken, om hon är aldrig så god; derföre lagar man, at de om Wintern alltid hafwa Asp-Klabbar til reds i Fågården. Somliga kåcka Hushållare taga Aspebarck om Wåren, när den skiles bäst från Trådet, torcka, sönderstöta och mala den til Mjöl, då den är kåstelig, at bruka i stället för Mjöl på hackelse åt Håstar; de påstå at detta Mjöl gjør ej allenast Håsten qwick och modig, utan ock håller honom wid bättre huld än 2 a 3 Tunner Hafra om Wintern kunna gifwa ra. Uti Norrige samlas unga Asp Dwishtar til födo för Bostapen, i synnerhet för Håstar i Foderbrist som Biskopen PONTOPPIDAN berättar uti sin Nat. Hist. von Norwegen T. I. p. 252. Utom det at tama Creatur kunna med denna omtalte Aspe Barck födas och fodras, så taga ock Wilda Djur, i synnerhet Elgar och Harar den til goda, hwilcka förstnämde skala Tråden uti Snörika Wintrar til 1½ Famns högd ifrån Noten och ofta mera. Bland annan Mat åt Hjortar om Wintern, gifwes dem äfwen Grenar af unga Aspar, dem de til Barck och de finaste qwishtar affkala och upåta, Se Archiat. LINNÆI Skånska Res. p. 366. Båstrarna åta ock denna Barcken med största begjårighet; oh berättar Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS uti sin *Flora Svecica* p. 358, at den så kallade

Fallade Båfvergjäld intet hafwer den styrcka som sig borde, der est desse Creaturen intet få nyttja Barcken af Asp. Jag har ock låtit berätta mig, at de som fånga desse omvärde Båstrar, plåga fälla Asp på A- eller Elf Stränder, til at derigenom locka dem fram uhr Watnet, då de antingen skjuta dem elser igenom hastigt tillöppande förhindra deras återfart til Watnet. Tager man Barcken af unga Aspar i Sastve tiden, hwilken då lätt lossnar af, och torckar henne wäl, så kan hon hopt bunden brukas til eller i stället för Sacklor. Rökken af omnämde gröna Barck, såges fördrifwa Cyressor; hwilcket ehuru det tyckes strida emot Erfarenheten, förtjenar dock at närmare undersökas. *Colerus* har detta något ändrat, då han säger i sin Hushålds undervisning p. 38., at om Sura Aspknoppar lägges wid Ugnen, der Cyressor äro, och de der af äta, dö de.

Saften af Asp är mycket söt och behagelig, ja nästan sötare än Björcklakkan, derföre tror jag säkert, at så wäl af densne som af Björcklakkan kunde kokas en behagelig och wid Mat tilredningar brukelig Sirup: Af Aspknoppar gjöres en god Pomada på följande sätt: man tager färsk Smör och Aspknoppar lika mycket af hwardera, stöter dem wäl tillsammans uti en ren Mortare, och låter det sedan stå i en Glasburck uti några Dagers tid i Solen. Håren med denna Pomada smorde såges blifwa sköna och wackra, jämför ROSENSTENS Skogsst. p. 52.

§. 5.

Edan wi i nästföregående anfördt de fördelar, som man kan hafwa af Aspens Barck &c., wil man nu åter något om des Lös och Dwishtar orda. Samlar man Asp-Lös i rättan tid, som bör ske i Julii och Augusti Månader, torckar det wäl och förwarar til Winteren, så har man derigenom ökt sitt Bostars Foder ansenligen; ty erfarenheten wisar det, at det ätes med begiärighet af all Bostap, såsom

af Hästar, Kor, Får och Getter, och så de sällan någon sjukdom, om de blifwa esomofast med detta Löfvet bespisade. Hästarna må af detta Foder ganska bra; ja så wäl, om icke bättre än af annat Foder och hafwa: de blifwa här, af wackra, feta och hårdiga. Jag har ock sedt, at Hästar ätit tort Asp-löf mångfalt hållre än både torr och färsk eller grön Starr: äfwen har jag funnit, at en Häst, som beswäras af formocken Blod i Munnen eller Gomen, kan igenom Asp-löf och Qwistar, hwileka han i sannerhet då in til tjocka Stumpen upåter, hjälpas; ty de hwarssa Taggar, som sitta wid Löfrotten på Qwistarna, sira honom i Mun, och befordra utan fröda och omskostnad Blodets aftappande. Deras Tandkjött wäper ock intet gjärna öfwer Tanderna, om de få gnaga sådana Asp Qwistar, och såges de af Löfwets åtande blifwa App-suge, ehwad färg de hafwa. Jämf. Statz. Secret. CARLESONS Hush. Lexic. p. 78. Ehuru Asp-löf är et af de skönaste och hellsammaste Foder för Får, så bör man dock ej gifwa dem åt unga Lamb, emedan de deraf ej skola må så wäl, som Herr Boze uti sin Landth. p. 83. förmåler.

Swinen taga ock detta Löfvet til gods. Denna Löf-samling kan med fördel på tweggehandas sått förwättas: såsom 1:mo igenom Qwistars afbrytande eller 2:do igenom blotta Löfwets afdragande. Dock tyckes detta sednare Löf-samlings sätt wara både fördelachtigare och Skogen mindre skadeligit än det förra; men fordrar mera tid och arbete: Uti September Månad förwättas detta Löfwets afstrykande, då man ser nya Knoppar wisa sig; Ty sker det förut och i otid, såges Skogen aldeles torckas bort. Den Asp-skog, som til Löfbrytning eller samling användas skall, bör intet qwistas ifrån Roten up åt, ty derigenom kommer intet allenaft Kärnan uti Bålan til at rutna, utan ock Stammen blifwer så långa, at ingen kan komma eller slippa efter Löfvet; utan bör den toppuggas och Arligen skäras, hwarigenom Trädet tvingas at slå ut flera Sido-grenar och

och at blifwa toide och lummige. Somliga bruka ock at samla det omj Hösten affallna Löfvet, hvaraf de, sedan det blifwit torckat, gjöra en för Boskapen behagelig Särpa. Tillredningen af Aspöfvet samlat på ertdera af föregående sätten, för Koorn, skier merendels sålunda: Tag Aspöf, alt efter som Boskapen äro många til, sätt det uti et Kar, och slå agnar eller Stamp Mjöl deribland, håll sedan kokhet Watten der uppål, samt rör wäl omkring uti Karet med en Spada, at alt wäl sammanblandas och wätes, lät det sedan stå tiltäpt och surna litet, för än man gifwer åt Boskapen der af. Somliga kasta litet Salt deri, då Koorna desto girugare äta deraf: Om Koorna sedan de kalfwat med denna förenämde Särpa blifwa fodrade, så trifwas de der af desto bättre, och mjölka ga ganska wäl, och skal Smöret af denna Mjölck uti selswa Winter Månaderna blifwa så golt som om Sommaren, hwilcket jämwäl Herr ROSENSTEEN uti sin Skogs-skjtsel p 52 om det gröna och uppå förenämde tid samlade Löfvet anmärckt. För Kalfwar äro desse Löf et skönt Foder, den tid de hållas inne i Hus. För den margfalliga nytta, som en Landtmans wid sina Creaturs fodande har af Aspöfvet, tror och Herr Öfwerste Lieutenanten BOIJE, at man aldrig kan vara nog och tilfyllest angelägen om at förskaffa sig wäl Aspestog på sina Ågor, ty den det gör, förbättrar sin Egendom til Hundrade pro Cent. Se Hans Landth. p 27. 28. Uppå Aspöf plågar ungdomen genom Löfvens särdeles wiskande och hoptryckande es mellan Fänderna afbildade åtskilliga Figurer.

§. 6.

Asps Knoppar tagne uti April Månad, hwilcka då innehålla en gol Limachtig och wällucktande Wätka, gjöres den Balsam, som uppå våra Apotek kallas Populeum. von Neydenburg berättar uti sin Bok, den han kallar Lieff-Ländischer Landman p 92, at då när

Aspen faller sina Winter-knoppar, ej skall vara godt at utskå
 något, och skall den Såd, som på berörde tid utskås, intet kom-
 ma fort. Uti samma Bok gifwer han ock tillkänna några
 tecken af Asp til missvärt och Fruchtsamma År; Hans berättelse
 p 96 . 97 lyder sålunda: „Der Bähr giebt auch eine anzei-
 „gung, in dem er die jungen Espen-bäume eines arms die-
 „ke nieder beuget, und die kleinen blätter abstreiffet, da nun
 „die späte Saat nicht volkommen oder alle auskommen soll,
 „so bricht der Bähr die Espen spiße zurück und entzwey, Soll
 „auch ein mißgewachs folgen, so streiffet er etlich wenige blät-
 „ter ab, und bricht die Äste oder Zweigen alle zurück; Soll es
 „aber ein gutes Jahr sein, so bricht er nichts durch oder en-
 „zwey, welches eine gewisse regel ist. Men huru pålitelig den-
 na berättelsen vara lårer, kan jag wäl intet för min del säga,
 utan lämnar jag henne under en hwar Landthushållares, som af
 egen erfarenhet lärt at känna eller weta rätta Sånings tiden,
 efter Jordmonens art och beskaffenhet, som han har at sykla
 med, samt wissa Träns och Orters utslående uti Löss eller Blomma
 m. m. mogna omdömmen. Dock tycker jag, hwad Björnens
 åtgård med de unga Aspar beträffar, at han dertill mera af
 hunger än af någon spådoms anda drifwes. Uti mulen Wäderlek
 är Aspen en god wägwisare för Skyttar och Skogsmän; ty
 hon wisar dem så accurate Norr och Söder, som den bästa
 Compall, igenom den swarta rand, som på Barcken af det-
 ta Trådet, å Nordliga sidan måstadels och i synnerhet på
 gamla Aspar alltid finnes. Bönderna uppå somliga Orter be-
 tjena sig af Asp för Allmanach; ty de säga, at ju tidigare
 Blomknopparna (amenten) på Asp wisa sig, des tidigare
 Wår eller Sommar har man til at förwänta; och om Löfswet
 tidigt på henne bleknar, så betyder det Winterens snara an-
 nalkande, samt tvärt om. Samojederna bruka torra och
 tunna Spånor af Asp til eller i stället för Handdukar, när de
 tvättat sig, jämwäl ock til Lindeklutar åt sina små Barn,
 emedan

emedan dessa Spånor draga all vätska til sig och hålla Barken torra.

Uppå Aspens Lof har Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS funnit ned i Skåne, de i Medicine så nyttiga, som hos oss rara insecter Spaniska Flugor kallade: Det lönte mödan at forska efter, om de ock skulle finnas här i Finland, hwilcket annors är så rikt på hwarjehandas sällsynta insecter. De andra Yrsån, som på Aspen hafwa sina Hemwist, finnes upptecknade i Herr Archiatern och Riddaren LINNÆI Syft. Nat. edit. X och den första Tomen, samt i Herr Ion. Gust. Forskåls Disputation *Hospita insectorum Flora* p 78 under merbemålte Herr Archiat. inseende hållen. Det står wäl i våra Swenska Bibel=versioner Gen. 30. 37. at bland andra Käppar, som Patriarchen JACOB lade uti Hoarne för Labans Får, at så dem at föda Gläcksjota, Spräckflota och Brokota Lamb, woro äfwen gröna Aspe=käppar; Men vår stora Poly-Histor, framledne Dom=Probsten DOË. OL. CELSIUS, har uti sin Hierobot T. 1. p 292 med tåmeligen starcka skäl wist, at med ordet **אֲשָׁפָה** i grund=texten förstås ei något annat Trä, än den art af Asy eller Populus, som kallas Populus alba eller Poppelträd. (Se LINNÆI *Flor. Svec.* 911.) hwilket äfwen finnes wilst wärande på somliga ställen i det förlorwade Landet. Samma Trä nämnes ock Hof. 4. 13, hwarest den Swenska Uttolckaren mindre rätt satt Lind. Vår Finnska Bibel har på begge ställen så noga följt Grund=texten som i Finnska Språket gjörligit varit.

§. 7.

Som de i föregående omnämde fördelar, som Aspen tilskyndar sina älskare uti œconomien: är ock dess nytta märckelig uti Medicinen. Jag wil här nämna det som Medici sielfwa säga, och låta det i öfrigit bero på deras räkning, emedan jag ej sielf haft tillfälle at försöka samma.

Den inra fina' Barcken tagen uti Caswe tiden, kokad och drucken såsom The, såges wara god emot hwararhanda Sjukdomar, men i synnerhet emot sådana, som fordra Blodrening, såsom Sicht, utwärtas onda Ben-sår, med mera. Emot Frosta recommenderar Herr EHRNSTRÖM denna Barcken högeligen, uti sin efter Rikens Högåfsta Ständers approbation och beslut, År 1757, utgifne Skrift, hwarest orden lyda

„sålunda: Utaf Spindelwäf, som förut är wäl ränsad ifrån
 „Flugor och allehanda swarta Kulor, som plåga der uti sin-
 „nas, hopwecklas så mycket som til en Hasselnöts storlek, se-
 „dan tages fint sönderstött Aspebarck en helt liten Knifs Udd,
 „lika mycket Afke Barck och Alle Barck, hwilcka wäl tillsam-
 „man blandas. Hwar wid märckes at Barcken måste wara
 „af den finaste näst in til Trådet, och bör aftagas uti Cas-
 „we tiden, hwarefter, sedan yttre eller gröfwe Barcken blifwit
 „wäl afskalad, det torckas i Wådet, dock utan Solens til-
 „hjelp, så des den blifwer så torr, at den i en ren Mortare
 „kan wäl sönderstötas til pulwer; här til lägges så mycket
 „Rhabarber, som hwardera af den sönderstötta Barcken, eller
 „en liten Knifs Udd, och lägges altsammans in uti den hop-
 „wecklade Spindelwäfwen, samt gifwes den Sjuke in uti et
 „halft Skjedblad ljumt dricka, sedan den Sjuke först trenne
 „gångor frusit, och då Fråsan fierde gången börjar kännas
 „i Kroppen. Här wid måste noga i acct tagas, at altsam-
 „mans på en gång nedswäljas utan at söndertuggas, och kan
 „sedermera den Sjuke under det Febren påstår tillåtas at
 „4. à 5. gånger få låssa sig med et halft Skjedblad ljumt
 „Swagdricka högst 3. à 4. Minuter emellan. Skulle den
 „Sjuke hafwa swårt före at på en gång nedswälja en så stor
 „Kula som detta Läkemedel är, kan det samma delas i twenne
 „eller trenne mindre Kulor, dock at altsammans på en gång intas-
 „ges. När detta Botemedlet således blifwit brukat, hölges
 „så mycket Kläder på den Sjuke, at han kommer at ligga
 ganfka

„ganska warmt, så länge och in til des den påfölsande Hettan
 „och svettningen samt Hufvudvärken aldeles uphört.
 Saften af Asp drupen hum i Drat, skall lindra Drvärck
 samt påstruken bort taga Wärtor och Blånader. Löfwen
 sönderstötte eller pulvveriserade och lagde med Winäticka up-
 på the lemman, som besväräs af Sicht eller Torvärck, såges
 lindra pinan. Se ROSENSTENS Skogsff. p. 52. Löfwen äro
 bland andra Ingredientier mot Lungfot hos Får; Se Dal-
 mans Reddeja p. 88. och Rötterna brukas bland andra Ingre-
 dientier til praeservatif för Boskapen; Jämför MENTZERS
 bihang p. 164.

§. 8.

Wterst torde det blifwa en Fråga, huru detta Trådet
 fortplantas skall? jag svarar, det är öfvermåttan lätt
 gjordt, ty des Frö låter wäl så sig, Grov snart, och
 wåre starkt, såsom förut anmärckt är. Detta fröet, hwilket
 Aspen bår uti små Ulliga Klasar mogna gemenligen i Junii
 Månad, då det kan samlas, torckas, samt utsås uppå någon
 beqväm Ort. utsänings tiden den bästa af detta Fröet, är
 wäl den, uppå hwilken Naturen sjelf det utså plågar, som
 sker i Junii och Julii Månader; ty då kunna de små uprin-
 nande Plantor eller Seltningar, ännu under påstående Som-
 mar tid något stadga sig och så styrcka til at stå emot
 Winter Kjøldens stränghet. Aspen propageras ock ganska
 wäl och behändigt der igenom, at man om Wåren när Tjäl-
 lan gåt uthur Jorden, tager små jämna 4 a 5 Fot höga
 Dwistar, gör dem spitziga på Tjock Endan, samt sticker warsamt
 ned i Jorden til par Dwarters djup, så skall man med förundran
 se, at dessa Dwistar om de finna hållt någorlunda god Jord-
 mon, skola komma sig straxt före och börja på at frodigt wå-
 ra, så at man efter 5 a 6 Års tid, redan kan betjena sig af
 dem til Humlegårds Stånger, Tunneband, Löf, brytning med
 mera. Ötterligare fort Plantas detta Trådet igenom de gam-
 la Trä

la Trädens fällande eller afhuggande; ty försarenheten wisar oss det, at om man faller en Asp om Wären, så uprinna af des Rötter otroligt många Zelningar, hwilcka sedan de stadgat sig, kunna flyttas på et annat ställe; och är med desse Zelningars flyttande ingen swårighet, emedan deras Rötter såsom förut sagt är, intet gå djupt in uti Jorden. Wid denna omsflyttningen är til at märcka 1:mo at Zelningarna uptagas Wår eller Höst; om Wären när Tjålan bortsmålt uthur Jorden och om Hösten när Löfswet affallit, 2:do At de sättas lika djupt neder uti Jorden som de förut stått 5. å 6. Alnar is från hwar andra; Man kan sålunda inom kort tid komma til en stor Aspestog, hwaraf man kan hafwa beständigt margofalt nytta, om man annors rått sköter den. Nåra til Trägårdar, Åkrar och Ångar är ej så rådligit at Plantera detta Trädet, emedan det gifwer mycken Skugga, des Rötter draga och den bästa närande Saften til sig, och dymedelst, samt genom deras fryppande och nya Zelningars utflående, förhindra andra Wårter som stå der när in til, at komma til den Frodighet som eljest ske plågar, samt åfwen utmårsla och utöda andra Trån, som wåra när til det samma. Men skulle det så hånda, at man med denna angenåma Wårt wille berryda dessa förenämde Plåser, så kan det ske beqwåmligast sålunda, at Tråden ställas å Nordliga sidan, samt at et djupt och bredt Dike gråfwes emellan Asp. Skogen och dem; ty då får Solen obehindradt skina åfwer hela Åkren eller Ången, samt Gråset och andra Wårter njuta all den Nærings-saft, som der finnes, sig til godo. Doel Planterar man henne hålst uppå bara Backar och torra Glåtter, hwilcka der igenom intet allenast få et tåckt utseende, utan och blifwa bårande och nyttige. På ganska många ställen både uti Swerige och Finland, ser man wid Bonde-Gårdarna och ibland rundt omkring Kyrko-Gårdar wackra Lunder af Asp: Wångenståds åro och sköna Aleer här af. De hafwa wål den olågenhet,

at

at de äro bland de sednaste om Wären at stå ut sina Löf; och bland de tidigaste om Hösten at fälla de samma, så at de ej särdeles duga, at plantera til skygd emot de kalla Wäder som blåsa Wår och Höst; dock äro de mycket täcka då de stå fulla med Löf, hwilcka nästan alltid äro i rörelse. Herr Professor OLOF RUDBECK, den äldre, är mycket sysselsatt uti des *Atlant. T. 1. från P. 561. til p 576* at bewisa, det de gamlas Horti Hesperidum aldeles äro de fordna Swenska Asparlundar. Em hans Tackar der utinnan äro qwicke, fast mycket synnerliga, så wil jag föra in något af hans egna ord p 573 och 574 uti besagde Bok: „Jag behöfwer intet bewisa, at „Aspar och Asparlundarna, äro hos våra Fäder Hedningarna „Helige hållne; utan hwar och en gå i dag til någon Bonde „eller Gemen Man, och bedje honom hugga ut en Asp uthur en „Aspelund, så lär han dig swara sig det intet wela göra, „om en honom wille gifwa alt det en äger. Fast de nu der „med ingen widskjeppe i denna Dag hafwa, dock hänger „detta ännu hos dem. Och war detta fordom Gudarnas „Trå, och särdeles, Astrilds, som det sjunges i en gammal „Wisa, af orsak, at intet Trå i hela Swerige förökar sig „så öfwermåttan af Roten, som detta, ty inuom 8 eller 10 „Ar är af et Trå en hel Småskog. Och af Asparlundar „na hafwa Gråkerna gjordt Hesperidum Hort.„ här til RUDBECKEN.

Desse hårliga Aspelundar utödes dock ibland af et litet förackadt Insect, (*Cimex Populi Faun. Svec. 669.*) som lägger sina ägg på Aspens stam (Truncus) emellan Barcken och Trädet, hwar af Aspen småningom går ut; Se Doct. HAGSTRÖMS berättelse i SALVII LÄRD. tidn. 1750 N:o 26 p 103.

Uppå betes Marcker kan jämnwäl Asp med fördel planteras; ty hon gifwer intet allenast åt Gräs wären eller Betet, utan ock för Boskapen en nyttig skygd, om heta Sommarkarna. Dock böra de intet här för tätt planteras, emedan

E fuggan

Fruggan blifwer då för mycken, hwar igenom Gräs-kråkten förskäfwes, såsom förut sagt är. Med et Ord: Detta är et Trä, som af sig self wil ganska fort, så at man ej behöfwer gjöra sig mycken möda med des fortplantande. Man har märckt så här som i America, at då Skogen på något ställe hugges aldeles bort, är Asp et af de första Trån, at af sig self infinna sig der och börja wäxa, hwilket til en del lærer komma der af, at des med All begäfwade Trån så lätt drifwes wida i kring af Wädrer. En Anonymus, som Nr 1749 utgifwit några Rön uti Landt-hushållningen anförer p. 5 följande om den nytta man kan hafwa af Aspars planterande: „ Af en Asp så stor som en liten Tim-
 „ mer Stöck sedan den varit Toppuggen och sturen i 6 a 7 Års tid,
 „ så at Aspen blifwer wäl wid och lummig, kan man Ärligen hafwa en
 „ Tunna strukit och tort Aspblöf, hwar Tunna räknad emot 3 Risp:d Hd
 „ til 12 Or Koppant Risp: det blifwer Ärligen inkomst af hwarje Asp 1.
 „ Dal. 4. Ore Koppant. Man önskade så underrättelse hwad annat slag
 „ wildt Trä skulle kosta af sig en sådan ärlig inkomst och tillgång på So-
 „ der. Men ehwarest man planterar detta Trä, måste man i början, så
 „ länge de äro små, inhägna samma ställen, at Bostapen ej slipper djst,
 „ annars afbita Creaturen de små Trån, och hindra dem at i rättan tid
 „ hinna til tilbördlig skörel. Dessa äro, Bewägne Läsare, De så och
 „ enfaltdiga Anmärckningar som jag wid detta så lätt cu tiverade och nyt-
 „ tiga Trädet kunnat gjöra. Annets wigt hade wäl fordrat en stickeliga-
 „ re Hand och mera mogit skulle til des utförande; Dock försäkrar mig
 „ den B. L. gunst och Ndelmod om et mildt emdömm. Emedlerwid
 „ är och blifwer det min önskan, at en hwar redelig och för det allmän-
 „ na wälsinnad Hushållare wille wärlägga sig så wäl om detta som andra
 „ nyttiga Tråns planterande och skötsel, på det wårt ära Fädernes Land,
 „ en gång måtte få röna den härliga Frukt och nytta, som en god Hus-
 „ hållning med sig förer.

G. A. A.

